

טעית, מצטער: גבורת ההודאה באשמה

מוצאי יום הפורים היה רגע של חסד במשפחתנו. אבי ע"ה היה איש עסוק ולחוץ שלא מצא פנאי לשבת אתנו במנוחת הדעת. הזדמנות יחידה הייתה לקראת צאת יום הפורים, כשהיינו מתכנסים בבית ההורים ומתוועדים באריכות, מתוך התעוררות הנפש של "עדלידא" חסידי.

פעם, כטוב לבו ביין, אמר אבי משפט בלתי נשכח שהוא פרק הגון במצוות התשובה: "בעבודה תחת הרבי מליובאוויטש, היה מותר לטעות. לא ציפו ממך לשלוט ברגשותיך במאה אחוז ולכוון תמיד אל המטרה הנכונה. אבל דבר אחד היה מחוץ לתחום: להתעקש. להצדיק את מעשיך או להאשים אחרים במה שקרה – זה היה איסור דאורייתא".

להבדיל, עד"ז שמעתי מפסיכולוג גדול כי סוג אחד של בני אדם הוא אינו מקבל לטיפול: "ילדים של גן חובה. אנשים שמגיבים בסגנון של 'הוא התחיל, הוא זרק עלי חול ראשון, אף פעם לא מבקש סליחה'. מבוגרים שנתקעו בגן ומאשימים את כולם בכאביהם ובלבד שלא להביט פנימה ולהודות באשמה.

אבל אנחנו חיים בדור כזה שלא מודה בטעויות. שנה חלפה מהשביעי באוקטובר הנורא וראשי המדינה לא מצאו את העוז לקום ולהודות שטעו בכול. טעו בכך שנתנו לחמאס דולרים ובטון, טעו כשהפקידו את הביטחון בידי צמאי דם, וטעו כשניסו לאלף אנשי רשע באמצעות כסף. אילו יעשו זאת – יקנו את עולמם, יכפרו במעט על שפך הדם הנורא, ובעיקר יגרמו למניעת טעויות כאלה בעתיד.

אנו רוצים אפוא לפתח את אחד מיסודות מצוות התשובה: **אני אחראי!**. ההבנה שאני אחראי לבחירות שלי. אחריות פירושה ששום כוח בעולם – חיצוני או פנימי – אינו יכול לגרום לי לעשות משהו שאיני רוצה בו ואם עשיתי משהו – זה בגלל שזה המקום שנוח לי להיות בו. זאת הבנה שאינה מחלישה, אלא להיפך: מעניקה כוח עצום לתקן. היא משאירה את השליטה בידי ואומרת שאם טעיתי – אני גם אדע לקום ולשנות. מנגד, התפיסה ההפוכה שמשליכה על הזולת את המעשים שלי, תולה אותי במעשי הזולת וכורכת לנצח בלולאת החטא. בהערה¹ הובאה אנקדוטה עממית נהדרת.

בסוף השיעור, נשליך על אחד הדיונים הסוערים בימים אלו: האם לקיחת אחריות משמעה התפטרות? למשל, האם מי שמודה במשגה שהוביל לאסון אוקטובר, חייב לסיים את דרכו הציבורית או זכאי לקבל הזדמנות שנייה? נעלה אפשרות שהדבר תלוי ביסוד הדיון כאן. השאלה הקובעת למידת הדין היא, האם הייתה הכרה באחריות והודאה באשמה או רק גלגול אחריות על אחרים?

ב. האיחול המתבקש בסוף השנה המרה הזו הוא: "תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה". אכן כדי לזכות לכך, קוראים בסוף השנה את פרשת הקללות וכך זוכים להיפטר מהן.

פעמיים בשנה קוראים בתורה את פרשת הקללות: בפרשת בחקתי קוראים את הקללות שאמר ה', ואילו בפרשת כי תבוא קוראים את הקללות שאמר משה ימים ספורים לפני מותו. בתחילה משה מברך בברכות נפלאות את מי שידבק במצוות ה', ואחר כך מקלל במילים איומות את מי שייטמע בין הגויים ויזנח את הייעוד היהודי. משה מדבר על כל האסונות האפשריים היל"ת: אסונות טבע כמחלות ומגפות, ופגעים מבני אדם כמכות והפסדים. הגרוע בעונשים: התפרקות עם ישראל והליכתו לגלות.

הגמרא מסבירה כי קוראים את הפרשיות בכל תחילת שנה: בפרשת בחקתי, שחלה סמוך לחג השבועות, בו נידונין על המים ומתחילים שנה חדשה בלימוד התורה, ובפרשת כי תבוא שחלה בערב

¹ חברה גדולה שקעה בקשיים וג'מי התמנה להחליף את המנכ"ל שכשל. בטקס החפיפה, העביר לו המנכ"ל הפורש שלוש מעטפות והציע לפתוח אותן במקרה שיתקשה לפתור את אתגרי החברה. כעבור חודש נקלע המנכ"ל למשבר ראשון והוציא מעטפה מספר 1: "האשם את המנכ"ל הקודם". כעבור חודש צץ משבר נוסף והוא פתח מעטפה מספר 2: "החלף את כל את המנכ"ל"ם תחתיך". כאשר הגיע המשבר השלישי וג'מי רץ למגירה לפתוח את המעטפה השלישית, היה כתוב בה: "תכין 3 מעטפות למנכ"ל שיחליף אותך..."

ראש השנה². הקריאה נועדה לכך שתכלה שנה וקללותיה וניפטר מהן בשנה הבאה. ניתן לפרש זאת בשתי דרכים: או שקריאת המסר תעורר לתשובה ולא נצטרך לקללות ממש ח"ו. כמו המלמד ששם את השוט על הקיר וזה מספיק כדי לקבל את המסר ולחסוך את מכת השוט עצמה. או שצער שמיעת הקריאה מכפר כאילו באו המכות עצמן וכבר איננו נצרכים לקללות. זאת בדומה למנהג לבקש 'לקח' בערב יום הכיפורים, כדי שנצא ידי חובה בעלבון מועט ולא נצטרך לבקש חסדי הבריות ממש.

1. מגילה לא, ב: עזרא תיקן להן לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים [בחקתי] קודם עצרת וקללות שבמשנה תורה [כי תבוא] קודם ראש השנה ... כדי שתכלה שנה וקללותיה ... וכי עצרת ראש השנה היא? כן, דתנן: בעצרת נידונים על פירות האילן. [השל"ה מוסיף שבחג השבועות נידונים על לימוד התורה, ולכן חג השבועות הוא תחילת השנה הרוחנית].

מבאר התפארת שלמה מרדומסקי, הרב שלמה רבינוביץ, מחשובי האדמור"ים בפולין, לפני 150 שנה:

תפארת שלמה סוף פרשתנו: כמו שאומרים 'ונשלמה פרים שפתנו', שאם חס ושלום נגזר אשר לא טוב הנה, יצאנו חובתנו ב[צער] קריאת הדברים האלה וממילא יתהפכו לנו כולם לברכה.

מספרים כי האדמו"ר מקוילזנבורג שעבר את אימי השואה בצורה הנוראה ביותר, היה בבית כנסת בארצות הברית אחרי שחרור אושוויץ. כשהגיע הבעל קורא לפרשת הקללות והנמיך קולו כנהוג, החל האדמור לצעוק: "העכער, העכער", יותר בקול, יותר בקול. תצעק את הקללות שהתקיימו בכל עוז ועכשיו הגיעה תור הנחמה והגאולה...

הארה יקרה נוספת בסוף שנה זו: המפרשים דנים בכך שהקללות של משה, נראות חמורות יותר מהקללות שאמר הקב"ה בפרשת בחקתי. ראשית מבחינת כמות הקללות: ה' אמר 49 קללות ומשה אומר כפול: צח קללות. מעבר לכך, הקב"ה מסיים עם דברי נחמה: "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, לא מאסתים ולא געלתים לכלותם". ואילו משה מסיים בפרשתנו בקללה נוראה שאין אחריה חתימה טובה: "והתמכרתם שם לאויביך, לעבדים ולשפחות ואין קונה".

רש"י כ"ט, י"ב: מדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות? לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתיים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים, הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו. התחיל משה לפייסם: 'אתם נצבים היום', הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו.

רש"י עונה עם מדרש, שמשה מנחמם עם פרשת 'אתם נצבים' וכריתת הברית הנצחית כי עם ישראל ישרוד לעולם. הרדב"ז עונה הסבר נוסף, שיש בו רמז כביר לשנה הקשה הזו:

שו"ת הרדב"ז ב תשסט: שאלת למה לא נכתבה נחמה בקללות של כי תבוא [והקללות מסתיימות בפסוק חמור: 'והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאויביך, לעבדים ולשפחות ואין קונה'], כמו בקללות של אם בחקתי [שמסתיימות בטוב, 'ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, לא מאסתים ולא געלתים לכלותם']? כי אין צריך נחמה בפרשת כי תבוא לפי שנחמתם בצדם, שאין פסוק שלא הזכר בו שם 'הוי' המורה על הרחמים, להודיע שהמידה תהיה ברחמים, על דרך (איוב ה, יח) 'כי הוא יכאיב ויחבש, ימחץ וידיו תרפינה'.

משה כולל נחמה עצומה בדבריו, כשמזכיר בכל פסוק את שם ה' שהוא מידת הרחמים: "יככה ה', ישלח ה', ידבק ה'". לרמז שביד אחת יכה ח"ו וביד שניה יגביל את הקללות.

אולי אפשר להטות עוד את הדברים לפלא שראינו בשנה האחרונה: משה מבטיח כי בכל אחת מהקללות יהיה גלוי וניכר שבאות מה'. וזאת הנחמה הכי גדולה, כשיודעים שהמכה באה מאבא והוא בוודאי רוצה בטובתנו ולמדנו ולחנכנו. בשנה הזו לא היה ספק כי ההנהגה באה מלמעלה: מצד אחד, זכינו להצלחות צבאיות כבירות ששום צבא בעולם אינו מסוגל להן, כמו בלימת ההתקפה האדירה מאיראן, חיסול בכירי הטרור בכל העולם ופעולת המנע נגד הטילים בלבנון. מצד שני, עינינו נאטמו כליל בשביעי באוקטובר והובסנו בידי פרחחים על אופניים ומריצות. אין שום הסבר טבעי לליקוי המאורות המוחלט, מעבר לכך ש'יככה ה' והקב"ה מדבר אתנו מלמעלה.

² אמנם קוראים את הקללות בהפסק שבת מהחג ולא בשבת הסמוכה לו (במדבר ונצבים), כדי להקל קצת.

יצאנו ידי חובה בכל הפירושים ובכל המשמעויות וכבר ראויים לתכלה שנה וקללותיה כפשוטו, עד נטי 'ואורך אתכם קוממיות'. עכ"פ כדי למנוע לגמרי אפשרות של היפך הטוב, וכיון שאין ישראל נגאלים אלא בתשובה, עלינו לחקור את מצוות התשובה ולהבין איך לשלול את היפך הטוב מעיקרו.

ג. המדרש אומר דברים מופלאים: בעל התשובה הראשון בהיסטוריה היה 2000 שנה אחרי בריאת העולם. ראובן בן יעקב הוא הראשון ששב בתשובה.

2. בראשית רבה פד, יט: 'וישב ראובן אל הבור' - והיכן היה? ... בשקו ובתעניתו, זהו שכתוב 'וישב ראובן אל הבור' ['וישב' לשון תשובה]. אמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה, חייך שכן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה, זה הושע שאמר (יד, ב) 'שובה ישראל עד ה' אלהיך'.

נחזור לפרשת וישב: האחים אוחזים ביוסף ועומדים לשפוך דמו. ראובן הבכור לא יודע את נפשו. הוא הגדול בין כולם והאחריות תוטל עליו. הוא מוכרח למצוא דרך להציל את יוסף, בלי שהם יבינו את תכניתו. עליו למשוך זמן ולדחות את ביצוע גזר הדין. רעיון עולה במוחו: "השליכו אותו אל הבור הזה ויד אל תשלחו בו" והתוכנית שלו היא לבוא בערב ולהוציא את יוסף מהבור ולהשיבו אל אביו.

אולם הרכבת נופלת מהפסים והתכנית משתבשת. יהודה מציע למכור את יוסף והוא מוצא מהבור ומושך אל עגלת ישמעאלים שעוזבת את האזור. בהמשך, "וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו ... ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא". ראובן ההמום מבין שתכניתו התרסקה.

אבל לאן נעלם בשיא המתח? כיצד השאיר את השטח פרוץ לשמעון ולוי הרתחנים? המדרש מסיק מהמילה "וישב" כי היה עסוק בתשובה על מעשה בלהה. ראובן היה טרוד בחרטה ותיקון על כך שפגע בכבוד אביו, ולאחר מותה של רחל, העביר בפזיזות את מיטת יעקב מאוהל רחל לאוהל לאה, כדי שהמיטה לא תעבור לאוהל בלהה, שפחת רחל.

כאן מוסיף המדרש מילים מפתיעות כנ"ל שהן נושא עיונו: "אמר לו הקב"ה: **מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחילה**". מאז בריאת העולם – כ-2200 שנה קודם – לא היה אדם שעשה תשובה ואתה פתחת דלת לדופקים בתשובה.

כל אחד נדהם: איך אפשר לומר שמעולם לא חזר חוטא בתשובה והרי המדרש הזה עצמו מספר על ראשון הנבראים, אדם הראשון, ששב על חטאו בהשראת קין בנו ששב בעצמו? כך מקשה הרב זאב וולף איינהורן (מהרז"ו), מחשובי מפרשי המדרש:

פירוש מהרז"ו על המדרש: וצריך עיון שקין עשה תשובה וכן אדם הראשון, כמבואר במדרש לעיל כב, כח: 'ויצא קין מלפני ה' – מהיכן יצא? ... יצא שמח, כמו 'הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח'. פגע בו אדם הראשון ואמר מה נעשה בדיןך? אמר עשיתי תשובה והתפשרתי. התחיל אדם הראשון מטפח על פניו: כך כוחה של תשובה ואני לא ידעתי? מיד עמד אדם ואמר 'מזמור שיר ליום השבת'.

ההסבר הפשוט הוא, שראובן הוא הראשון ששב מעצמו. לא כתוב שיעקב הוכיח אותו (ואדרבה, מכך שיעקב מוכיחו בסוף חייו על פזיזותו במעשה בלהה – נראה שעד אז לא החליפו מילה על הנושא). לעומת זאת, אדם וקין שבו רק לאחר שתפשו אותם, כי הקב"ה נזף והעניש אותם – וזו לא תשובה ובוודאי לא תשובה מאהבה. אדם ששב מחמת העונש הוא מי שפחד מהעונש ותשובה הרי משמעותה להיפך: לשוב אל ה' ולקבל עולו ומלכותו.

מהרז"ו שם: ושמעתי לומר שתשובת אדם וקין הייתה אחר שקללם השי"ת וענש אותם, אך תשובת ראובן מעצמו הייתה, וזהו אתה פתחת בתשובה.

אנחנו רוצים להעמיק בביאור נוסף ויסודי בעיקר מצוות התשובה. לפני כן נקדים תמיהה חמורה נוספת הקשורה בראובן: ישנה הזדמנות נוספת בה ראובן חורג מכלל אחיו וטוען כנגדם. חולפות 22 שנה של דממה מוחלטת. האחים גוזרים חרם לפיו לא מדברים על הלילה ההוא ומוחקים את ליל דותן הנורא כאילו לא היה. ואז ברגע אחד הכול מתהפך. שליט מצרים שולח אותם להביא את בנימין ועוצר

את שמעון כעירבון. ההתרחשות המטורפת בה שוב אח אחד מופרד מהם ושוב יצטרכו לעמוד לפני אבא ולספר סיפורים על אח חסר – ובדיוק זה האח שניהל אז את כל עסק השנאה - פותחת את העיניים להבין שיש מנהיג לבירה זו ובפעם הראשונה נשברת המגירה ויוצאים הסודות:

בראשית מב: אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו.

לכאורה מתפשטת תחושת הקלה. סוף-סוף הם מודים על החטא. אבל ההמשך תמוה לחלוטין:

ויען ראובן אתם לאמר, הלוא אמרתי אליכם לאמר, אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש.

ראובן אומר "אמרתי לכם!". אמרתי אז לפני 22 שנה, שאתם טועים בהכרעת הדין. וכל אחד מתפלא: א. מה זה אמרתי לכם? הרי הם שמעו לדבריו ונמנעו מהריגת יוסף בחרב והורידוהו לתוך הבור? ב. לגופו של עניין: מה ראובן רוצה עכשיו? האם זה הזמן לתת מוסר על החטא?! האם ראובן לא הכיר את מאמר המשנה "ואל תתפוס אדם בשעת קלקלתו"?

אור החיים: 'ויען ראובן אותם' - צריך לדעת איך יוצדק לומר מענה על דבריהם?

באמת, יש כותבים (בכור שור ועוד), שהתורה רוצה להסביר מה פתאום שמעון נאסר ולא ראובן, בעוד שראובן הוא בכור האחים? אלא מתוך הדיון שהיה ביניהם ויוסף שמע את החרטה של ראובן, התעורר לרחם עליו ולכן לא כלא אותו. אבל זה לא מסביר את עמדת ראובן עצמו, מדוע החליט 'לרקוד על הדם' ולתת עכשיו את נאום התוכחה שהיה אמור להינתן לפני 22 שנה?

בפשטות אפשר לומר כמו שביארנו לעיל: ראובן רוצה ללמדם דרך תשובה וחרטה כפי שנהג בעצמו על חטאו שלו. לכן מחדד שהיה עליהם להקדים ולשוב **מעצמם**, כפי שידעו כל הזמן את טענתו שמעשה יוסף הוא חטא גמור, ולא לחכות עד שתפגע בהם נקמת ה' ויוסף.

אולם אנו רוצים להתפתח לביאור יסודי ונפלא על שתי השאלות הנ"ל שמאריך בו הרבי מאוד:

ראובן הוא הראשון בהיסטוריה שמודה **באשמה**, הוא לוקח אחריות על חטאו ומייחס אותו לעצמו. זאת הייתה תופעה מהפכנית: אדם הראשון הודה בחטא, אבל לא הודה **באשמה**. הוא הכיר בכך שאכל את מה שאסור, אבל לא נטל אחריות על הבחירה ולא ייחס אותה לעצמו. להיפך, הוא טען: **אני הקרבן ולא החוטא**. היא אשמה, "האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל". לא הייתה לי דרך לעמוד מול המילים היפות שלה.

קין מטפס יותר גבוה והמדרש מתרגם את חוצפתו במילים מזעזעות לב:

תנחומא ט: 'השומר אחי אנכי'?! כלומר, אתה הוא שומר כל הבריות ואתה מבקשו מידי?! ... בראת בי יצה"ר, אתה שומר הכל ולי הנחת להרגו, אתה הוא שהרגתו שנקראת 'אנכי'!

אם אדם הראשון 'מסתפק במועט' ומאשים את אשתו, קין עולה רמה ומאשים את יוצר האדם: אתה השם אשם, שבראתי בי יצר שטני ואכזר שגלגל רגע של זעם לפריקת אגרסיה רצחנית בהרג אח.

לעומתם, ראובן היה הראשון שייחס את הטעות לעצמו. בעוד שהיה יכול למצוא צידוקים רגשניים, כמו העובדה שהיה היסטרי לכבודה של אימא. כל הכאב שהוא סוחב כבן בכור של לאה על המקום הנחות שלה בבית יעקב, צף והתפוצץ ולא יכול לשלוט בו". אבל ראובן לא אמר כזו.

כי ראובן הבין את יסוד היסודות האנושי: אני בוחר. אדם חי את החיים שהוא רוצה לחיות ולא חי את החיים שאינו רוצה לחיות. אם אני תקוע במצב מסוים ולא עושה דבר לשנות זאת – זה בגלל שנח לי להיתקע שם ועכ"פ הוא יותר נוח לי מהמאמץ לשנות אותו. אבל שום אירוע לא יכול לגרום לי לעשות משהו שאיני חפץ בו בשום אופן. אדם לא אוכל רעל גם בשיא הכעס והזעם³.

³ הרב יונתן זקס, רבה של אנגליה, היה אחד הקולות היהודיים המשפיעים בעולם. הרב זקס לא נולד בבית של מנהיגים ולא סומן להובלה רוחנית. כסטודנט סיים לימודי פילוסופיה בקיימברידג' וחש בלבול אמוני. המרצים היו גדולי האתיאיסטים בעולם והוא חש ספקות קיומיים. חברים המליצו לו לנסוע לאמריקה להתייעץ עם רבנים.

ראובן מכיר בכך שסערת הזעם רק הציפה את מה ששכב שם קודם לכן: חוסר כבוד לאבא וקל וחומר לאבא גדול כמו יעקב. אבל אילו היה מסור באמת ובתמים לכבוד אביו – שום התפרצות זעם לא הייתה גורמת לחצות את הגבולות ולקבוע לאבא בעניין כה רגיש ואינטימי. בהערה⁴ הובא סיפור חזק על עוצמת הכוחות שניתנו לאדם לשלוט בניסיונות שעומדים נגדו.

ראובן שב על שיטתו בוויכוח עם אחיו על הבור: ראובן שומע שהם מודים בטעות, אבל לא לוקחים עליה אחריות. הם מודים בכישלון ההכרעה המשפטית כלפי יוסף, אבל מאשימים אותו שהוא גרר אותם אליה. נאזין לדבריהם: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו **בהתחננו אלינו ולא שמענו**". הם מבכים את העובדה שלא היו רגישים לתחנונים שלו. אבל רגע, מה נוגע הבכי של יוסף? ואם היה סובל בדממה?! הרי כמעט רצחתם אדם! תפשתם אח והשלכתם לבור נחשים ועקרבים, אחר כך העדפתם להרוויח עליו כמה לירות ומכרתם אותו כעבד נקלה לחבורת סוחרים גויים, שהיו יכולים להשליך אותו לאחת הוואדיות בשכם ומקום קבורתו לא היה נודע.

1500 שנה אחרי המכירה, עוד נדרש לכפר על גזלת החירות של יוסף והשלכתו לעגלת הישמעאלים. בתפילת מוסף ביום הכיפורים (בקהילות אשכנז, ובקינות תשעה באב בקהילות הספרדים) נאמר את הפיוט "אלה אזכרה" המקוּן על הירצח עשרת הרוגי מלכות. הפיוט מצטט את הקלגס הרומאי, שמטיח בחכמי ישראל על חובתם לכפר על עוון "גונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת", פשע מכירת יוסף, ומאז השבטים לא נמצאו אנשים גדולים כמותם שיכפרו בדמם על עוון המכירה.

ואילו השבטים עצמם - אינם מדברים על הכשל עצמו, אלא רק על אולטרה הרחמנות להקשיב לתחנוני יוסף. שכן לדעתם הם אינם אשמים במכירה, הם לא היו יכולים לשלוט בעצביהם נוכח ההתגרות של יוסף, שעורר בהם קנאה ושנאה והוצאת דיבה באוזני יעקב.

לכן ראובן מדגיש: "הלוא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש". אמרתם לכם כבר בזמן אמת שמדובר ברצח והדם יידרש מכם. אילו עוון הרציחה היה מושלל אצלכם – הזעם לא היה גורר אתכם לשם והעובדה שכמעט הרגתם אותו – נבעה מכך שהיה לכם נוח לעשות זאת.

כמובן, הדיון בנושא הוא חיוני, משום שההכרה בחטא היא השלב הראשון של השחרור ממנו. ההבנה שאני אשם, אינה לוכדת בחטא, אלא מחלצת ממנו. אדם שחי בתפיסה שהוא האוטוריטה של עצמו ומנהל חייו – יתבע מעצמו שינוי ויחלץ מהחטא. הוא יאמר לעצמו כמו שחטאתי מבחירה – כך אשתחרר מבחירה. לעומת זאת, מי שחי בתפיסה של קורבנות והאשמה – לעולם לא יחלץ מהחטא. גם כי אינו סבור שחטא בכלל, וגם כי תפיסת החיים היא כזו שמביטה החוצה ולא פנימה. מחפשת את התשובות אצל האחרים ולכן הוא נדון להיות כלוא כל חייו בהחלטותיהם של זרים.

הוא נפגש עם גדולי הרבנים באמריקה ואצל כולם התנהלה השיחה אותו הדבר. הוא שאל שאלות והם ענו. בסוף הביקור הגיע לשיחת יחידות עם הרבי מליובאוויטש. הוא כבר היה רגיל לשאול שאלות ולצפות לתשובות, אבל לפתע התהפך אופי השיחה. הרבי הפנה אליו שאלות: "כמה סטודנטים יהודים לומדים בקיימברידג'?" מהם יודעים על היהדות שלהם? מה הנך עושה כדי שהם יידעו יותר?"

זקס לא בא במטרה להפוך להיות 'שליח'. הוא היה רק סטודנט שתקוע בתקופה מבולבלת ועשה מה שאנשים עושים במקרה הזה: הם עונים תשובות מסובכות כדי להמשיך לא לעשות שום דבר... הוא אמר: 'בסיטואציה בה אני נמצא, אינני פנוי להתרכז במטלות עליהן הצביע הרבי'. הרבי הגיב: '**אינך נמצא בשום סיטואציה. אתה הכנסת את עצמך לסיטואציה הזו, וכשם שנכנסת אליה ביכולתך לצאת ממנה ולהיכנס לאחרת...**'

⁴ החסיד ר' מענדל פוטרפס, נשלח לשנים ארוכות בסיביר, בעוון פעילות לחילוץ יהודים ממסך הברזל הקומוניסטי. הוא החליט לעמוד בכל הכוחות לא להכניס לפה מזון טרף. תקופה ארוכה חי על ירקות ואורז, אבל המאמץ נעשה קשה. הם הועבדו בעבודת פרך והיה עליהם לגייס כוחות לשרוד. פעם תקף אותו רעב וסחרורת והוא נכנס למטבח המחנה לחפש משהו לאכול. בדיוק הגיעו חביות סגורות עם דגים והוא התמלא אושר: סוג הדגים הזה היה כשר לאכילה וסוף-סוף יוכל למלא את הבטן.

לפתע הבחין שדפנות החבית מבריקות והוא חשש שמרחו אותן בשומן דבר אחר. ראשו הסתחרר, זה רק ספק ספיקא: אולי זה בכלל לא השומן הזה? ואולי השומן לא נגע בדגים? ואולי השומן בטל בשישים? אבל אז צפה במוחו פגישת 'יחידות' לה זכה אצל האדמו"ר הקודם כנער צעיר. הרבי בירך אותו ב"אריכות ימים מתוך יראת שמים". הוא אמר לעצמו: "הרבי בירך אותי לחיים של יראת שמים וויתור כזה הוא לא חיים של יראת שמים". הוא חזר לדרגש השכיבה כשהוא רעב. השנים חלפו והוא שרד והאריך ימים בתור המשפיע הראשי בישיבה המרכזית של חב"ד בארץ וראה את קיום ההבטחה 'אריכות ימים מתוך יראת שמים'.

הרבי מוסיף שהתבונה הזו רמוזה ברמב"ם. נושא ה"בחירה החופשית" מובא ברמב"ם בהלכות תשובה. האריכות הידועה אודות הרשות הנתונה לכל אדם להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם בן נבט – מובאת רק שם. וכל אחד מתפלא מה הקשר בין בחירה לתשובה? אדרבה, בחירה חופשית היא יסוד כל המצוות, גם של שבת ותפילין, והיה על הרמב"ם לקבוע את הדין בפתח חיבורו?

ההסבר כביר: בחירה חופשית עומדת ביסוד התשובה. היא המניע שלה, הבחירה אומרת שאנו עושים מה שאנו רוצים לעשות ושום כוח לא שולט בנו. לכן כשם שידענו לטעות – נדע לתקן ולשוב.

ליקוטי שיחות שם/202: כל זמן שיש לאדם תירוץ לתלות בו סיבת חטאו, ואפילו אם מכיר שהוא אשם, אלא שחושב שהיו גם גורמים אחרים שהשפיעו (במקצת) שיחטא (אם מצד סביבתו בכלל או מחמת מצב או סיבה פרטית שאירע לו) אין תשובתו אמתית, שירצה לשוב לעזוב רשעו ולשוב אל ה' באמת ובלב שלם, מאחר שאין אצלו הכרה ברורה בחטאו, שהוא מדעתו ומרצונו עזב את ה'.

זהו ביאור דברי ראובן לאחיו: נוסף על זה שעליהם לעשות תשובה מעצמם ולא מפני הצרה שבאה עליהם (כדלעיל), עוד זאת, שהתשובה צריכה להיות מתוך הכרה ברורה, שהחטא היה מדעתם ומרצונם, כמו שאמר אליהם בזמנו: 'הלוא אמרתי אליכם לאמור אל תחטאו בילד ולא שמעתם'.

למה באמת קשה לקבל אחריות? מדוע צריכים כל כך הרבה לדון בכך? כי כנגד הרצון הבוגר להכיר בחטא, עומד טבע אחר: הפחד לעמוד מול החטא ולהיתפס רע. ההודאה בחטא נתפסת כמו חולשה, בעוד שההתנערות ממנו – שומרת מוגנים. בהערה⁵ הובאה הרחבה אודות רבי אלעזר דורדייא.

אולם עלינו להבין שברירה מאחריות מעידה על עיוות מחשבתי ואישיות לא בשלה. היא נובעת מאגו פגיע ושביר, הערכה עצמית נמוכה וצורך להצדיק את הקיום. ישנם אנשים שגדלו אצל הורים תובעניים או מורים שלא עשו הנחות ולכן אינם יודעים להתמודד עם טעות. הודאה בטעות תהווה ערעור בבסיס אישיותם ולכן מנגנוני ההגנה נכנסים לפעולה ומונעים מהאדם להודות בטעות. הם מעוותים ומשנים את המציאות כדי להפוך אותה סבילה ופחות מאיימת. האדם הופך להיות כמו רקדן שלא יודע לרקוד ומאמין באמת ובתמים שהרצפה עקומה.

מנגד, ביקורת עצמית כנה היא סימן מובהק לגדלות רוח. אדם בריא בנפשו יודע שזה אנושי לטעות. לכן הגמרא מלאה סיפורים על אנשים שהודו בטעותיהם, החל ממשה רבינו בכבודו ובעצמו, שהודה לאהרן. "וישמע משה ויטב בעיניו" וחז"ל אומרים: "הוציא כרוז ואמר אהרן אחי צדק ואני טעיתי".

אולי זה ההסבר בדברי המשנה: "שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם ... חכם מודה על האמת [שכשמבין שטעה לדברי חברו – מודה לו] וחילופיהם בגולם". עולה השאלה: מי שאינו מודה על האמת הוא שקרן ולמה חז"ל מגדירים אותו כגולם?

כי להתקשקש על דעתך כשאתה יודע שהיא אינה אמת – מעידה על גולמיות, כלומר, על יצירה לא בשלה. הנצחנות נובעת מאגו שביר, שפוחד להתעמת עם חוסר שלמות, בעוד שהענווה נובעת מביטחון עצמי אמתית, שיועד שהאהבה של הקב"ה לכל אדם אינה מותנית בהצלחות בלבד.

נסיים את העניין בנקודה מדהימה ומעוררת מחשבה:

⁵ אלעזר היה חוטא מכור, שכשל עם כל אישה חוטאת בעולם. פעם אמרה לו אחת: "אתה אבוד ולעולם לא תשוב בתשובה". לשמוע ממנה זה היה פוגע והוא הבחין במצב החמור שנקלע אליו. הוא נעמד בין ההרים וצעק: "הרים וגבעות בקשו עלי רחמים", אבל ההרים והגבעות סירבו ואמרו: "עד שנבקש עליך, נבקש על עצמנו". הוא פנה אל השמים והארץ "בקשו עלי רחמים", אבל השמים והארץ השיבו "נבקש על עצמנו". שוב קרא אל הכוכבים והמזלות וגם הם סירבו. אמר: "אין הדבר תלוי אלא בי" וגעה בכייה עד שיצאה נשמתו. מה מטרת משלוח המכתבים אל גרמי הטבע? רבי יהונתן אייבשיץ מסביר כי אלעזר התכוון לזרוק את האחריות עליהם. להאשימם במה שקרה ובלבד שלא יצטרך לעמוד מול החטא. "הרים וגבעות" הם כמו "ההורים" אליהם נושאים את העיניים, כמו שכתוב "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו" שהם האבות והאימהות. רבי אלעזר התכוון לצעוק: הבית בו גדלתי אשם בכך שאני מחפש אהבה מכל מי שמוכן לתת לי. אחר כך האשים את השמים שגזרו עליו לחטוא, ואז האשים את השמש והירח שיצרו את מזל הלידה שנולד בו. אבל כולם ענו אותה התשובה: נבקש על עצמנו. כלומר, כל אחד אחראי על עצמו ואינו עושה את מה שהוא אינו רוצה לעשות. בכל מקרה, לתלות את עצמך בנו, לא יקדם אותך לתיקון ותשובה.

ליקוטי מוהר"ן תנינא תורה א: רואים רחמנותו במה שקבע ראש השנה שהוא יום הדין, בראש חודש. כי איך היינו מרימים פנינו לבקש כפרה מאתו? לכן עשה חסד וקבע יום הדין בראש חודש, שאז כביכול הוא יתברך מבקש כפרה, כמו שאמר 'הביאו עלי' כפרה שמיעטת את הירח'. היינו שעשה דבר שמתחרט עליו. על כן אין לנו בושה לבוא לפניו בחטאינו לבקש עליהם כפרה ולהתחרט עליהם.

הקב"ה מכיר את הקושי להודות בטעות ולכן קבע ראש השנה בראש חודש, בו הוא עצמו מביע חרטה על כך שמיעט את הירח ומבקש להביא עליו כפרה. בכך מעודדנו שבבסיס הקיום מונחת האפשרות לטעות ואין בושה להודות בחטא. הבושה האמתית היא להכחיש את החטא ולהיתקע בו.

ד. הדברים משליכים על שאלה ציבורית: האם לקיחת אחריות פירושה התפטרות? האם מודה בטעות מוכרח ללכת הביתה או רשאי לזכות למידה של חסד, כמו לעבור לתפקיד אחר, ללכת לתקופת צינון, אולי לתקופת לימודים נוספת, ובעתיד לזכות להיות גם זה שמתקן? הנה סתירה מרתקת בעניין:

3. יומא כב: כמה מובטח ובטוח אדם שהקב"ה מסייע לו, שאול חטא באחת ועלה לו הדבר במלוכה, דוד חטא בשתיים ולא עלה לו במלוכה. שאול באחת - מעשה דאגג, דוד בשתיים - דאוריה ודהסתה.

אדם שיש לו סייעתא דשמיא, יכול לחטוא "בשתיים" ולא לאבד את המלוכה, בעוד שאדם אחר יחטא "בחטא אחד" ויתעורר חרון אף ה' ויוכרח להתפטר. שאול חטא ב"מעשה אגג". כידוע הוא חס וריחם על אגג, מלך עמלק והשאירו בחיים. הקב"ה לא סלח לו והוא היה מוכרח להתפטר ממשרתו. כאשר עמד לארח את שמואל הנביא, נקרע כנף מעילו כסימן כי נקרעה המלוכה ממנו ומזרעו. כמה שנים אחר כך, שאול ויהונתן מתו בצורה מבישה במלחמת פלשתים והמלכות עברה לדוד וזרעו.

דוד חטא בשתיים: בסוף ימיו הורה לספור את הלוחמים בצבאו, והספירה גרמה לעין הרע ומתו רבים. עוד לפני זה אירע "מעשה אוריה החיתי": אוריה היה רחוק מהבית, לוחם במלחמה מול בני עמון בפיקודו של יואב בן צרויה ודוד הביא את בת שבע לארמונו. מאוחר יותר נודע שהיא הרה ודוד קרא את אוריה לשוב מהמלחמה וללכת לביתו. אוריה שכנראה חשד במעשה, לא רצה ללכת הביתה וענה בהתרסה: "הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות, ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים, ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשכב עם אשתי?!". כלומר, חברי הלוחמים מחרפים נפשם במלחמה ואני אלך הביתה?! היה זה רמז מתריס למלך שלא יצא למלחמה ועשה לעצמו בירושלים.

בכך הפך אורייה להיות "מורד במלכות" והתחייב מיתה. דוד שלח אותו לחזית ושם מת בקרבות. ואף שדוד צדק ברמה היבשה של האשמת אורייה כמורד במלכות, הגמרא רואה בכך חטא, ולו משום העובדה שדן בעצמו על מרידת אוריה ולא הושיב בית דין ניטרלי.

בכל זאת שאול הוכרח להתפטר ודוד שחטא בשתיים - לא עלתה לו במלוכה. (ואף שדוד נענש חמורות בהיבט האישי ורוב משפחתו התפרקה (אמנון ותמר, הרג אמנון עצמו על ידי אבשלום ומרד אבשלום שהוביל למותו), אבל הדבר לא פגע במלכותו). המהרש"א משיב הסבר יסודי:

מהרש"א: נתקשו בזה המפרשים וכי משוא פנים יש בדבר? ... אלא לפי שהוא בא לטהר והודה על חטאיו וקבל עליו יסורים ולכך מן שמים סייעוהו לשוב בתשובה שלמה כמפורש בכמה מקראות בספר תהלים. משא"כ בשאול דלא מצינו שהודה על חטא זה ולא קבל עליו יסורין.

כשנתן הנביא מוכיח את דוד, הוא משיב מילה אחת: "חטאתי". ואילו כששמואל מוכיח את שאול הוא אומר: "חטאתי כי יראתי את העם". דוד לוקח אחריות ואילו שאול מאשים את העם. וזה ההבדל בין מי שיהיה מסוגל לתקן למי שלא יהיה מסוגל לכך: מי שהוא אחראי למעשיו, יתבע מעצמו שינוי ותיקון. אבל מי שמביט החוצה ומאשים את כל העולם בכאביו – לעולם לא יתקן עצמו. הן משום שהוא בכלל לא חטא לדעתו, ומעבר לכך, כי תפיסת החיים שלו היא תלותית וילדותית ולא תובעת כלום מהעצמי.

נסיים עם סיפור חריף ממשליו של החסיד ר' מענדל פוטרפס: יום העבודה במחנה העבודה ברוסיה היה מסתיים בחמש בערב ואחר כך היו האסירים פורשים לתאים. השעה הייתה מוקדמת מכדי ללכת לישון והאסירים היו מוציאים קלפים. המשחק היה אסור לפי חוקי המחנה, והסוהרים היו מחרמים את הקלפים. פעם החלו האסירים לשחק והסוהר פרץ פנימה ודרש את הקלפים. האסירים היתממו

שאינן להם קלפים. הסוהר יצא, המתין לשמוע את הנקישות על הרצפה ואז פרץ שוב לתפוס אותם על חם. הוא העמיד את כולם לבדיקה ליד הקיר, חיפש על כל אחד, אך הקלפים לא נמצאו.

למחרת שאל רבי מענדל את מנהיג האסירים איפה החביאו אותם? "אחד החברים הוא כייס מקצועי, וכשהסוהר נכנס, הוא דוחף את הקלפים לתוך כיס הסוהר. הסוהר מחפש את הקלפים אצל כולם חוץ מאצל עצמו, וכשהוא פונה לצאת, הכייס שולף את הקלפים מכיס הסוהר והמשחק ממשיך..."

רבי מענדל הסיק מכך כי לעתים אנו מחפשים את הפתרונות אצל כולם - חוץ מאשר בתוכנו...

**כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל**

**ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב**